

TEMELJI HRVATSKOGA NARODNOG PREPORODA

Josip Vončina

*Preporodni jezični temelji, Mala
knjižnica, Novi niz: kolo I, knjiga 3,
Matica hrvatska, Zagreb 1993.*

Mala knjižnica Matice hrvatske jedna je od onih Matičinih edicija koja svojim nedovitim izlaženjem ponajbolje odražava tešku »trku s preponama« kroz koju je prolazila Matica hrvatska od svojega osnivanja. Mala je knjižnica, naime, utemeljena početkom našega stoljeća, 1906. godine, da bi do danas bila već tri puta obnavljana: 1931., 1950. i 1993. godine. Novi niz Male knjižnice ponudio je u svom prvom kolu 1993. i drugom kolu 1994. godine dvanaest zanimljivih naslova, tematski okrenutih hrvatskoj prošlosti i sadašnjosti.

Knjiga povjesničara hrvatskoga književnog jezika Josipa Vončine **Preporodni jezični temelji** treći je svezak Novoga niza. Autor je preda se postavio zahtjevan stručni zadatak: istražiti mjesto hrvatskoga narodnog preporoda u povijesti hrvatskoga književnog jezika, na temelju analize dometa koje je narodni preporod ostvario u jeziku. To je istodobno značilo potražiti i analizirati jezične činjenice u radu dopreporodnih književnika i jezikoslovaca koje svjedoče o kontinuitetu hrvatske književnojezične misli, jezičnu koncepciju preporodnih tekstova različitih funkcionalnih stilova te preporodna grafijska i ostala jezična rješenja koja je baštinila i naša suvremenost.

Preporodne jezične temelje čini sedam rasprava: **Ljudevit Gaj (1809-1872), Della Bellin odraz na hrvatski narodni preporod, Jezični izbor za pjesništvo u Danici ilirskoj, Hrvatski narodni preporod i Gundulićev Osman, Hrvatski jezikovski dugi jat, Gundulićeve elizije s Karadžićeva motrišta, te Konceptcija Daniće ilirske o jeziku znanosti.** Već naslovi pokazuju da je autor obuhvatio mnoga područja i pružio cjelovitu sliku hrvatskoga narodnog preporoda. Priložen bogat popis literature otvara čitateljima mogućnost proširenja spoznaja o jednom od najintrigantnijih razdoblja u povijesti hrvatske humanističke misli.

U knjigu nas uvodi portret središnje ličnosti hrvatskoga narodnog preporoda - Ljudevita Gaja. Za života hvaljen i osporavan, o značenju koje će imati u budućnosti nad grobom mu je zanosno besjedio riječki oporbenjak Fran Kurelac, književnojezičnom koncepcijom dalek od Gaja ali u zastupanju svojih misli podjednako uporan. Vončina skicira dopreporodne standardizacijske procese a iz sveukupnosti preporodnih jezičnih rješenja izvodi neke, za naše današnje razumijevanje djelovanja hrvatskih preporoditelja, važne zaključke. Tako se osvrće na često iznošenu ali netočnu

tvrdnju da je Gaj reformirao hrvatski pravopis svojoj knjižicom **Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja**. Gaj je, naime, reformirao grafiju a ne pravopis, a osnovu današnje hrvatske latinice nalazimo u pet godina mlađem tekstu u kojemu se Gaj bavio grafijom - članku **Pravopisz**. O Gajevim grafijskim rješenjima Vončina kaže: »U **Kratkoj osnovi** godine 1830. Gaj se potpuno oslanja na češku, husitsku prilagodbu latinice; naprotiv, u članku **Pravopisz** 1835. ostvaruje češko-poljsko-hrvatski latinički grafijski hibrid«. Analizirajući standardizacijske procese i izbor nacionalnoga književnog jezika autor zaključuje: »Za preporoda se, dakle, pisani oblik hrvatske tronarječnosti raspleo tako da je temeljem književnog jezika postala većinska štokavština, a jezičnu je zgradu činilo ukupno izražajno (stilsko i - pogotovu - leksičko) blago cjelokupne baštine.«

U raspravi **Della Bellin odraz na hrvatski narodni preporod** Josip Vončina analizira književnojezičnu koncepciju primijenjenu u rječniku i gramatici iz 1728. godine - **Dizionario italiano, latino, illirico** autora Ardelija Della Belle. Čini to stoga da bi stvorio »pravu sliku o nadovezivanju našeg preporoda na višestoljetnu hrvatsku književnu i jezičnu baštinu«. Vončina zaključuje da je preporoditeljima Della Bellin rječnik bio »dragocjen vodič prema leksičkom blagu što ga u poeziji treba primijeniti«, potvrđujući to brojnim primjerima iz **Danice ilirske** i drugih preporodnih izvora.

U tome je kontekstu i na tim osnovama nastala i sljedeća rasprava - **Jezični**

izbor za pjesništvo u Danici ilirskoj. Vončina, naime, ne vidi prijeloma u kontinuitetu pjesničkoga stvaranja između dopreporodnoga i preporodnoga razdoblja. Metričke se i jezične značajke preuzimaju od dubrovačko-dalmatinskih pjesnika, među kojima su posebno cijenjeni Ivan Gundulić i Hanibal Lucić. Pjesnicima prve polovice 19. stoljeća ove je domaće klasike predstavila **Danica ilirska**, donoseći sustavno izbor iz starije hrvatske pisane baštine. Ponovno izdavanje djela starih pjesnika jedan je od zadataka koji su preda se preporoditelji postavili.

Naznačeno značenje koje je pridodano Gundulićevu djelu Vončina proširuje u sljedećoj, najopsežnijoj raspravi u ovoj knjizi - **Hrvatski narodni preporod i Gundulićev Osman**. Naravno, radi se prvenstveno o dopunama **Osmana**, spjeva kojemu su nedostajuća pjevanja uređila za tisak 1844. godine trojica priređivača: Vjekoslav Babukić, Antun Mažuranić i Ivan Mažuranić, ali se za uspjeh skladne dopune obično ne navode dvojica jezikoslovaca nego samo pjesnik Ivan Mažuranić. U ovoj raspravi autor pojašnjava i njihov udjel. Osvrće se na brojne reakcije objavljene nakon izdavanja dopuna, i hvalospjeve i pokude, i opravdane i neopravdane, a za mnoge tvrdnje o jeziku u njima iznesene misli da bi se morale potanko ispitati. Također problematizira prošlostoljetnu »famu« o Mažuranićevu rječniku Gundulićeva **Osmana**, poslu koji je navodno prethodio pisanju dopuna. Tako Tadija Smičiklas npr. tvrdi da Mažuranić nije u dopuni primijenio ni jedne riječi koje

nije bilo u sačuvanim Gundulićevim pjevanjima. Pomoć nudi kompjutorska konkordancija cjelokupnoga *Osmana* iz 1975. godine, izvanredno polazište za studij leksika. Vončina je, naime, tako utvrdio da velikoga broja riječi upotrijebljenih (jednom ili više puta) u dopunama nema u Gundulićevih osamnaest pjevanja. Čitatelje stoga upućujemo na taj gotovo tri stranice dug popis. Ova rasprava također donosi nekoliko relevantnih dokumenata vezanih uz nastanak dopuna, a na već naznačeni problem rječnika odnose se izvori koji pokazuju da je Mažuranić započeo ekscerpirati leksik *Osmana*, prekinuo taj posao i napisao dopunu, pa onda nastavio ispisivati Gundulićeve riječi. Prije pisanja dopuna nije, dakle, bilo temeljite filološke studije. Valja na ovome mjestu zastati. Josip Vončina u svojem radu, naime, kritički analizira postojeće izvore i katkada time pokazuje koliko je paušalnih ocjena donijela prošlostoljetna filologija. Ipak, oduzimanjem vjerodostojnosti pokoje-mu pretjeranome hvalospjevu ne znači negiranje vrijednosti pjesnika. Dapače, iznoseći rezultate svoje nove tekstološke analize doprinosi ne samo boljem poznavanju problema nego i daje relevantne potvrde visokih umjetničkih dometa - ovdje upravo Mažuranićevih dopuna Gundulićeva *Osmana*.

Jedan od velikih standardoloških problema i prošloga i našega stoljeća svako je refleksi glasa *jata*. U vrijeme narodnoga preporoda izborom nacionalnoga književnog jezika nije jednoznačno određen a i danas se u stručnoj literaturi očituju brojne dileme vezane uza nj. S

polemikama koje su se u vezi s time vodile Josip Vončina nas detaljno upoznaje u raspravi *Hrvatski jekavski dugi jat*. Autor problematizira jednosložni i dvosložni izgovor *jata*, vežući taj problem uz raznovrsne grafijske realizacije a potvrđujući svoje stavove brojnim podacima iz hrvatske pisane baštine (ne samo latiničke). I premda tvrdi da »suvremenome književnom jeziku ne može njegova povijest ništa propisati«, može mu »osvijetliti razvoj do današnjega stanja«. U tom kontekstu valja razumjeti pisanu Mikaljinu ili izgovornu Babukićevu potvrdu za *je* i u kratkim i u dugim slogovima (a što je u suvremenome urbanome izgovoru svakodnevna činjenica). Autor, naravno, osim praktičnosti toga rješenja vidi i nove homonimije, pa je čitateljima ostavljeno da sami procijene kakve bi sve posljedice imao takav izbor na suvremeni hrvatski književni jezik.

Gundulićeve elizije s Karadžićeva motrišta rasprava je koja se tematski nastavlja na prethodnu. Polazište su ovdje prekobrojni slogovi u simetričnome osmercu (elizije), do kojih je došlo kad su se »jekavizmi (i to: s jednosložnim izgovorom također u dugim slogovima, koje danas bilježimo slovnom skupinom *ije*) unosili mjesto prvobitnih ikavizama, zadržavajući njihovu metričku vrijednost«. Oko takvih se »nesavršenih« stihova u *Osmanu* povela oštra rasprava između Vjekoslava Babukića i Vuka Stefanovića Karadžića. Kakve posljedice može imati iščitavanje ovih elizija, najbolje pokazuje ćirilčko izdanje Gundulićeva spjeva iz 1899. godine. Prireditelj izdanja Jovan Bošković označava Gun-

dulićev barokni jezik kao »ијекавско-штокавски, или како га ми данас обично зовемо: југозападни говор српски«!

Jedan od zahtjeva koji mora zadovoljiti svaki književni jezik jest polifunkcionalnost. Stoga su se osim prema jeziku književnoga djela preporoditelji morali odrediti i prema jeziku znanstvenih tekstova. Posljednja je rasprava u ovoj knjizi posvećena **Koncepciji Danice ilirske o jeziku znanosti**. Ocu hrvatskoga znanstvenoga nazivlja Bogoslavu Šuleku neke su smjernice za taj rad dali prilozi u **Danici ilirskoj**. Naime, za razliku od jezika pjesništva, jezik znanosti nije se mogao nasljedovati od starih Dubrovčana, bu-

dući da su znanstvena djela nastajala na latinskom jeziku. Stoga su preporoditelji trebali posebno raditi upravo na jeziku proze (tj. znanosti). Prvotni je zadatak bio sređivanje stručnih terminologija. Uvelike su tome pridonijeli Josip Užarević i Ivan Mažuranić svojim **Němačko-ilirskim slovarom**, a neizbrisivi je trag ostavio Bogoslav Šulek.

Premda objavljeni u *Maloj* knjižnici i malim formatom, **Preporodni jezični temelji** Josipa Vončine sustavno i na mnogim mjestima do najmanjih detalja analiziraju hrvatski narodni preporod. Stoga je ovo *mala velika* knjiga.

Diana Stolac